

JEGYZETEK

- [1] Welcome to the DOI® System [Internet].
http://www.doi.org/doi_handbook/1_Introduction.html
[megnézve: 2012. 04. 13] (Cikkírás közben az oldal tartalma változott)
- [2] Tószegi Zs.: A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia.
TMT, 2006, 53, Online, http://tmt.omikk.bme.hu/print.html?id=4533&issue_id=476
- [3] CrossRef Newsletter Archive [Internet]
http://www.crossref.org/06members/56newsletter_archive.html
[megnézve: 2012. 03. 16]
- [4] Qualifications for membership [Internet]
http://www.crossref.org/help/CrossRef_Help.htm
[megnézve: 2012. 02. 16]
- [5] CrossRef 2012 Annual Fees [Internet]
http://www.crossref.org/02publishers/20pub_fees.html
[megnézve: 2012. 01. 19]
- [6] CrossRef 2012 Deposit Fees [Internet]
http://www.crossref.org/02publishers/20pub_fees.html
[megnézve: 2012. 01. 19]

Szluka Zoltán–Szluka Péter

Az ideális szótár

*„A szellem élteti a nyelvet, s együtt mind a kettő
a nemzetet”*

(Jedlik Ányos)

Milyen lenne az ideális szótár? Mik a jellemzői? És főként: hogyan készítsünk ideális szótárat?

Nehéz kérdések. Sokkal mélyebbre kell kutatni megválaszolásukhoz, mint első látásra gondolnánk. Óriási munkának tűnik – szinte lehetetlennek. Mégsem az!

Mindenekelőtt azonban nézzük, miért is fontos az ideális szótár megalkotása.

Miért kell ideális szótár?

A szótárak, szójegyzékek elengedhetetlen eszközei életünknek. Ott vannak minden iskolában, könyvtárban. A meghatározások ott rejlenek a jobb könyvek, tankönyvek végén, lábjegyzeteiben és többnyire a szövegükbe ágyazva is. Meghatározásokkal kezdődnek a szabványok, szerződések, megállapodások. Sőt, egykor szüleink is csupa meghatározást választottak nekünk, akárhányszor megkérdeztük tőlük: „Mi ez?”

A szótárak és meghatározások mind-mind az egyetértést, a közös megegyezést szolgálják. Ha nem mondták volna meg nekünk, mit jelentenek a szavak, nem értettük volna szüleinket, tanárainkat, társainkat. Ha nem értjük, mit ért a szabvány írója egy-egy szakkifejezésen, akkor nem fogjuk pontosan követni az útmutatásait, és hibás lesz a munkánk, vagy eladhatatlan a termékünk. Ha nem értjük teljesen a szerződést, később nagyon kellemetlen meglepetésben lehet részünk, mit is írtunk alá. És ez csak néhány példa...

Tényleges felmérések bizonyítják, hogy a szótárat használó tanulók (gyerekek és felnőttek egyaránt) sokkal jobban értik a tananyagot; jobb haladást, eredményeket érnek el az iskolában. Ezáltal később magasabb kompetenciát tanúsítanak a szakmájukban, jobb munkát kapnak, jobban keresnek, stabilabban élnek stb.

Minden a szavaknál kezdődik: például egy tanuló nem érti, hogy mi a „mól”, ezért nem érti a kémiakönyvében a bekezdést és fejezetet sem, amelyik az anyagok mennyiségéről szól. Sosem fogja érteni, miért pont úgy végezték azt a kísérletet, és mit is kellett volna tennie, mielőtt a kezében szétrobbant a kémcső. És természetesen sosem lesz vegyész...

Nem állítom, hogy ha megérti a „mól” szót, akkor máris zseniális vegyész lesz, de ha nem érti ezt (és még jó néhány másik szakkifejezést sem), akkor bizonyosan nem lesz az. Buta lesz a kémiához.

Ilyen módon bárkinél el lehet érni, hogy „buta” legyen bizonyos tantárgyakhoz, vagy akár mindegyikhez. Csak elég sokszor kell hagyni, hogy ne érte a leckéket, mondatokat, szavakat, hogy kettessel átbukdácsoljon az iskolán (azaz: valamit tud mondani feleléskor, de a lényegről elképzelése sincs...), és ezzel siralmas, nincstelen, boldogtalan életre ítéltük az illetőt, aki majd örül, ha egyszerű kétkezi munkából meg tud élni.

Ha szerencséje van, még idejében közbelép a korrepetáló tanár, egy segítőkész osztálytárs, nagytesó, vagy akár a kitartó szülő, és a lehető legegyszerűbben elmagyarázza neki többször is, amíg meg nem érti. De ő is azzal a fránya szóval kell kezdje a zavarok kibogozását.

Ha pedig ő sem érti teljesen, akkor nyúl a szótáráért, hogy megnézzze, mit jelent a szó (mert bizony előfordul, hogy még a szülő sem tud mindent). De sajnos, az egyik szótár annyira szűkszavú, hogy semmivel sem mond többet a tankönyvnél, a másik pedig a profi vegyészeknek készült, így lehetetlen kibogarászni belőle, mi is a lényeg.

És itt van óriási jelentősége az ideális szótárnak: ha egyszerű, hétköznapi szavakkal világossá tud tenni minden szót és minden jelentést, akkor minden tanulót kihúz a bajból.

Emberek tömegeinek válhat jobbá az élete a szótár nyújtotta pontosabb megértés révén. Ezért bizony érdemes éveket dolgozni egy ideális szótáron!

Milyen egy ideális szótár?

Az „ideális szótár” természetesen elérhetetlen ábrándnak tűnik, lehetetlen elvárásokkal a szerzők felé. Mégis mindent meg kell tennünk, hogy a „tökéletest” minél jobban megközelítsük. Egy ekkora munka esetén nem mindegy, hogy eleve hogyan kezdünk neki. Először is vegyük sorra, mik legyenek az ideális szótár főbb jellemzői.

Azonnal rendelkezésre áll. A tanulók, olvasók nem szeretnek éveket várni, amíg megjelenik egy új kötet vagy az egész szótár. Rögtön használni szeretnék. Ez természetesen csak sok ember összehangolt munkájával valósítható meg, de már a megírás, elkészítés folyamata közben is használható az interneten készülő szótár, sőt az olvasó kérdéseivel, észrevételeivel, ismereteivel hozzá is járulhat a készítéshez.

Ingyenesen használhatják. Bárhol elérhető az egész világon. Nincs szükség nyomdákra, könyvesboltokra, szállításra. Netes gépét, telefonját magával viheti az olvasó, és ezzel bárhol használhatja az ideális szótárat.

Végtelen terjedelem. Ideális esetben nincsenek korlátai a szótár méretének, szöveg hosszának, az illusztrációk, kiegészítések lehetőségének. A szócikkek íróit nem köti a helytakarékosság, hanem hiánytalanul kifejthetnek minden fontos tudnivalót. A meghatározásokban nincsenek rövidítések, fura jelek (amiket a legtrikább esetben ismernek a tanulók, akik használni próbálnak egy szótárat).

Korlátlan formai lehetőségek. A kiemelések, illusztrációk lehetnek színesek, mozoghatnak, lehet hang is csatolva. A számítógépes forma miatt mellőzhetjük az elavult nyomdai szempontokat, amelyek a terjedelmet és megjelenést behatárolták.

A tanulók igényeihez igazodik. A korábbi szótárak többségét nyelvészek írták nyelvészeti szempontok alapján, nyelvész szakzsargon és szakkifejezések használatával, tehát alapjában nyelvészek számára. Ez a legfőbb oka annak, hogy egy összezavarodott iskolás nem tudja egyedül használni, csak tanári vagy szülői segédlettel boldogul.

A nyelvészek munkája hatalmas érték, amit nagyra becsülünk, de iskolai célokra többnyire át kell alakítani a kisiskolások egyszerű nyelvezetére. Az ideális szótár szócikkeit a tanítás, korrepetálás és a szótárak terén hatalmas gyakorlati tapasztalattal rendelkező szakemberek ellenőrzik ilyen szempontból. Így garantált, hogy a tanuló érteni fogja a meghatározást, és nem kell a szócikkben rejlő további érthetetlen szavak sokaságának utánanéznie.

Hiteles. A neten elérhető adatok gyakran nem hitelesek. Ez azért is lehetséges, mert illetéktelenek, néha rossz szándékú emberek átírhatják a helyesen leközölt adatokat.

Mi a szócikkeket a teljes megírás és kettős ellenőrzés után lezárjuk, így utána nem tudnak illetéktelenek változtatni, rontani rajtuk. Más közösségi lexikonoktól eltérően a *WikiSzótár.hu* így garantáltan hiteles marad.

Bár nagyra tartjuk és megbecsüljük az önkéntes segítők munkáját, a főszerkesztők minden változtatásról értesülnek, és egyetlen új bejegyzés és módosítás sem marad ellenőrizetlenül.

Javítható. Az esetleges pontatlanságokat, hiányosságokat bármikor utólag is könnyen ki lehet javítani, kiegészíteni. A papír alapú szótáraknál ez lehetetlen volt. A külső szakértők, hozzáértő felhasználók, tapasztalt tanárok a netes munkafelület miatt könnyen hozzáfűzhetik kiegészítéseiket, és tökéletesíthetik a szócikkeket. A javítási javaslatokat a vitalapokon vagy e-mailben fogadjuk, és mindig alaposan megfontoljuk felhasználásának lehetőségeit.

Igazi nagyszótár. A szócikkek tartalmazni fognak minden fellelhető jelentést, nem csak a legáltalánosabbakat. Az eddigi ötvenezer címszó (kb. 200 000 meghatározás) még csak a kezdet, és sokkal tartalmasabb lesz, mint a jelenleg elér-

hető két legnagyobb: a hétkötetes értelmező szótár és a Czuczor–Fogarasi-szótár együttesen.

Teljes. A korlátlan terjedelem megteremti a fizikai lehetőségét annak, hogy az ideális szótár teljes legyen, minden magyar szó belekerüljön. A korábbi szótárak, szójegyzékek felkutatása és feldolgozása már nagy lépés lesz a teljesség felé. Az eddig összegyűjtött harmincnál több magyar értelmező szótár anyagának feldolgozása jó ideig sok feladatot ad.

Ám még ez sem elég, mi sokkal mélyebbre tekintünk: minden egyes szót lebon-
tunk szótőre és képzőkre az eredet-levezetésekben, majd megvizsgáljuk, hogy az egyes szótővekből milyen egyéb szavakat, „szóbokrot” lehetséges képezni – és láss csodát: előkerül a teljes szókincs!

Kisszótárként is használható, mivel a sokjelentésű szavak legelső meghatározá-
sa a „gyűjtőfogalom”, ami a tanulónak megkönnyíti a további jelentések meg-
értését. Így egy nehézfejú tanulónak nem kell minden további részletes jelen-
tést tisztáznia, hanem elég a gyűjtőfogalmat megértenie a kisszótárak szintjén.

Kulcsszavak. Tartalmazza az iskolai tantárgyakból a legnehezebb „szakkifejezé-
sek” egyszerű meghatározását, például: nyelvtan, irodalom, történelem, bioló-
gia, fizika, kémia, matematika... Ezáltal az iskolások univerzális segítőtársa, hi-
szen e tárgyak sikeres oktatása ezeken a szavakon áll vagy bukik.

Toldalékok. Az ideális szótár valódi meghatározásokban és példamondatokban
megfogalmazva tartalmazza a nehezen érthető, sokjelentésű, nyelvtani szerepű
rövid szavak, igekötők, toldalékok összes jelentését, amelyeket eddig nem ha-
tározott meg fogalmi szinten a nyelvészet. Az eredet-lebontások során kivétel
nélkül minden toldalékot megtaláltunk, így ez szótár a toldalékok első hiányta-
lan gyűjteménye, beleértve ezek minden egyes jelentését.

Írásjelek. A legtöbb szótár nem tekinti önálló szónak az írásjeleket, holott ezek a
nyelv szerves részét képezik, önálló jelentésük van, és nagyon gyakran nem ér-
tik helyesen ezeket a tanulók. Az ideális szótárban ezek is részletesen szerepel-
nek.

Teljes igeragozási táblázat, amely részletesen kifejti és bemutatja a magyar
nyelv 665-féle igeragozását, beleértve a régies alakokat is. Ilyen részletesség-
gel és teljességgel még sehol máshol nem jelent meg igeragozásokat vizsgáló
munka a magyar nyelvészet történetében.

Áttekinthető igeragozások. Nemcsak a rendhagyó ragozású igék, hanem a hétköz-
napi igék ragozása is gyakran hozza zavarba a tanulókat. Elég, ha csak arra gon-
dolunk, mennyien írják helytelenül a felszólító igéket. A magyarul tanuló kül-
földiek (például a külhonban élő magyarok gyerekei) számára pedig nélkülöz-
hetetlen egy egyszerű táblázat a tárgyalt ige ragozott alakjairól. Ezért az igék
szócikkei kattintásra lenyíló, könnyen áttekinthető ragozási táblázatokat tartal-
maznak a leggyakrabban használt alakokról.

Egységes. Az ideális szótár készítésének első lépése a lehető legkönnyebben hasz-
nálható, mégis minden igényt kielégítő ideális szócikk kidolgozása volt az ol-
vasók (azaz tanulók, korrepetáló tanárok) igényei alapján. Bár a készülő anyag
még nagyon kevés helyen készült el véglegesen és teljes egészében, az ellenőr-
zött (színes háttérű) szócikkekben mindenhol ezt az egységes formátumot kö-
vetjük. Az alábbiakban az egységes „ideális szócikk” feladatait és részeit ele-
mezzük.

Mit ért az értetlen tanuló?

Egy szócikk több részből áll. Egyetlen ideális meghatározás is! Mindegyik részének a helyén kell lennie, hogy az egész teljes értékű és könnyen érthető legyen egy „értetlen” tanuló számára, aki a szótárért nyúlt.

Az ideális szócikk azt a sorrendet követi, ahogyan egy fogalmat egyre jobban megért egy összezavarodott tanuló, aki előtte nem ismerte vagy félreértette a szót.

A megfogalmazás módját az olvasó, tanuló megértési, gondolkodási szintjéhez kell igazítani, amelynek nagyon sokféle fokozata van. Előbb tekintsük át ezeket a főbb szinteket, hogy az ideális szócikk részeinek jelentősége is érthető legyen.

Az ember **ideális esetben teljesen érti** a szöveget, abban minden szót, ezek minden oda illő jelentését, és a jelentések valamennyi összefüggését a kapcsolódó dolgokkal. Aki elolvas és fogalmi szinten ért egy receptet, az könnyedén el is tudja készíteni az ételt, amiről olvasott. Ismer minden anyagot, eszközt. Tudja, hogy receptben milyen változtatás mit okozna, és mi miért fontos. Neki nincs szüksége szótárra. Ezt a szintet kívánjuk nyújtani olvasóinknak.

Ettől alacsonyabb szint a **hasonló dolgokra emlékezés**, amikor az illető formai szempontból el tudja mondani a külsőségeket, „tud pár adatot”, de a „miértekről”, okokról és következményekről nem tud eleget. Ez a „Már láttam ilyesmit” szintje, amiből még nem lesz önálló cselekvés, legfeljebb károkozás. „Képi memóriája” van, tehát emlékszik hasonló dolgokra, vagy arra, hogy az oldal jobb alsó sarkán olvasott róla (de hogy mit?...). Jobb esetben ezen a szinten felismer különbségeket, rosszabb esetben nem.

Ettől rosszabb szinten **kategóriákban gondolkodik**. Az ilyen gondolkodás beéri egy felületes osztályozással, a részleteket fel sem fogja. Neki a papaya „valami gyümölcs”, a szkener „talán számítógéphez kell”. A világból kb. annyit fogott fel, hogy „A dohányzás káros”, „A szabályok kötelezőek”, és „Minden férfi disznó”. Igazándiból semmit sem ért, csak a korábban hallottakat szajkózza. És létezik még ettől is rosszabb!

Az igazán zavaros gondolkodás teljesen **különböző dolgokat tekint egyformának**. Neki a „csira = csira”, a „konceptió = egy ruhafajta”, a „tanul = bifláz”, a „házi feladat = kitolás”, a „tanár” = ellenség”. Végül, de főként: „minden új tananyag = mittudomén”.

Nos, a segítségre szoruló tanuló az esetek túlnyomó többségében ezen a legutóbbi szinten van (legalábbis azon a területen, ahol segíteni kell neki). Ezen nem segít, ha háromszor olvassa el az elsőre is érthetetlen tananyagot; nem segít, ha valami szinonimát, kategóriát mondanak neki; nem segít, ha hasonló dolgot próbálnak mondani neki segítségként. Fokozatok egész során kell átjuttatni, mire megérti a lényegét, és használni is tudja a tanultakat. A meghatározásnak végig kell vinnie őt a megértés szintjeinek teljes során. Erre csak egy ideális szócikk képes.

Milyen az ideális szócikk?

Tekintsük át a részeit anélkül, hogy részletesen belemennénk az okokba és hatásokba.

Címszó, szófaj. A szócikk első és legfontosabb része természetesen maga a címszó és annak szófaja, amiből az olvasó megtudhatja, hogy ezt a szót kereste-e, és a megfelelő jelentést fogja-e itt megtalálni. Nehéz fejjel sokszor még ez sem könnyű!

Háttérzínnek. A szócikken belül az egyes szófajokat eltérő halvány alapszínnek különítik el nagyon szemléletes módon, ami sokat segít a keresett jelentés megtalálásában. Első ránézésre is látható, hogy mely jelentések tartoznak össze, melyeknek más a szerepe. A szótár néhány alkalommal való használata után pedig már magából a színből is tudja a tanuló, hogy éppen ige vagy főnév-e a szó, amiről olvas. Ekkor legalább abban biztos lehet, hogy jó helyen keresgél.

Illusztráció. A megértés első fokozata egy hasonló emlék felidézése. Erre a legalkalmasabb a kép, a rajz vagy más ábra, animáció, ami a címszó általános fogalmát szemlélteti, és nagyon megkönnyíti az olvasó dolgát. (Ha például a „szék” volt a címszó, akkor az ábra egy szék egyszerű rajza.)

Az ábra nem csak díszít: a nagyon összezavarodott tanulónak segít megérteni, hogy egyáltalán miről van szó. Többnyire ez már önmagában is elég ahhoz, hogy az addig szenvedő, kínlódó tanuló felderüljön: az unottság helyett érdeklődni kezdjen, mégis megpróbálja megérteni a „nehéz” szót.

Leíró kategória. Amikor az olvasónak az ábra alapján van némi elképzelése arról, hogy miről lesz szó, akkor képes kategóriákban gondolkodni. Tehát a következő fokozat egy kategória: egy széles körű fogalom.

A leíró kategóriát a meghatározáson belül legelől helyezzük el, és vastag betűkkel emeljük ki, hogy első pillantásra ez legyen a legfeltűnőbb rész. Ez a meghatározás lényege egyszerű, könnyen érthető formában, két-három szóval körülírva. (Például a „szék” címszó esetén a leíró kategória „ülőbútor” lehetne.) Ez abban is segít, hogy az olvasó több meghatározás közül könnyen kiválaszthassa a neki szükségest.

Továbbá a tanuló ezzel kap egy egyszerű, könnyen érthető definíciót, a továbbiakat pedig már ennek pontosításaként, kiegészítéseként olvassa, és nem adatok tömegéből kell kihámozni, hogy miről is szól az egész. Tehát garantáltan érti a lényegét, mielőtt még esetleg további ismeretlen szavakba ütközne a meghatározásban.

Pontosan körülírt fogalmak. A lényegét már érti a tanuló, de mi tartozik még a szó jelentésébe? A meghatározások célja a megértés. Nem csupán egy-két rokon értelmű szóból állnak, hanem teljes körülírásból.

A szabatos meghatározások precízek, alaposak – nincsenek bennük általánosítások, homályos utalások, önmagukkal meghatározott szavak. Pontosán, többféle szempontból is leírjuk a szó jelentését. Az olvasó így fel tudja idézni hasonló tapasztalatait, és máris magasabb szinten érti a szót. A leírt fogalom kezd összekapcsolódni az olvasó emlékeivel.

Amikor a saját tapasztalatok alapján már tud valamit a tanulónk, akkor jöhet a lényeg: érthetővé válnak az **okozati összefüggések** is, mert a meghatározások nemcsak a formát adják meg, hanem azt is leírják, mit csinál, mit okoz az adott dolog, mi a szerepe, felhasználása, vagy elvi szinten leírva hogyan lehet létrehozni. Ezt megértve könnyen átlátható az alkalmazás.

A meghatározások része legalább két-két szemléletes **példamondat**, amelyek segítenek értelmezni a leírt fogalmat. A nehéz szavak esetén éppen ezek szokták

átlendíteni a tanulót a holtpontra, és teljesen érthetővé tenni számára a „bonyolult” meghatározást.

A **példatár** egyetlen kattintásra minden szóhoz további példamondatok százait adja meg, a világirodalom remekeiből kiválogatva ezeket. A klasszikusok rengetegét segíthetnek a teljes megértésben.

Minden szócikk része a **szó eredete** is, amit az összes elérhető ilyen irányú forrásmunka felhasználásával kutattunk fel, így a plusz adatok a fogalom mélyebb megértését teszik lehetővé. Például, hogy a szó miként lett „fellengzős” vagy „vasárnap”, miért pont „botlik” és „boszorkány”, miből lett „delej” vagy „burgonya”.

A szócikkeket a **szóhasználati tudnivalók** teszik teljessé: kifejezések, szólások, közmondások; a rokon értelmű és ellentétes jelentésű szavak, formai változatok, nyelvtani tudnivalók. Ezekkel válik teljessé a szó használatának készsége. Egyben ezek az ideális szócikk utolsó részei.

* * *

Egy ideális szótár sem képes mindenre: a szó használatának begyakorlása, értelmezése az anyagban, és az így megértett tananyag alkalmazása, gyakoroltatása továbbra is a tanár feladata marad, de az ilyen alapos megértés sokat lendít a haladás sebességén.

Tudjuk, hogy még egy ideális szótár sem lehet a végletekig tökéletes. De mindent megteszünk, hogy a lehető legjobban megközelítsük ezt! Az első lépés a fellelhető leírt rendszer összeállítása, részletes kidolgozása volt, amelynek precizitását a világ egy szótára sem közelítette meg eddig.

Korábban soha nem volt még ilyen nagyságrendű magánkezdemenyezés a magyar nyelvészet terén – a világon is ritkaságnak számít. Három év alatt a tervezett anyagnak csak töredéke készült el, ami mégis figyelemre méltó nagyságrend, és máris máshol nem fellelhető értékeket adott a magyar tudománynak.

Márai Sándor gondolatai ma is érvényesek:

„Az ország, a nép még nem haza... nincs más haza, csak az anyanyelv”.

Ezért is tartjuk fontosnak a *WikiSzótár.hu* projektünket, amely megnyitja mindannyiunk számára a tiszta fogalmi megértés kapuját. Ez a mi hozzájárulásunk a jövőhöz.

Sarkadi Zsolt–Szabados Pál